

Ayazlı, Özlem (2017). *Sarı Uygurcanın Grameri ve Eski Türkçe ile Karşılaştırmalı Söz Varlığı*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Hüseyin YILDIZ¹

Geliş Tarihi: 17.01.2018 / Düzenleme Tarihi: 30.01.2018 / Kabul Tarihi: 10.02.2018

Türk dilinin Çin'deki kollarından biri olan Sarı Uygurca üzerine Türkiye'de yapılan çalışmaların sayısı çok değildir. Genel bir literatür taraması yapıldığında, Saadet Çağatay (1961, 1972), İihan Çeneli (1976, 1985), Kaare Thomsen (1989, Çev. İ. Çeneli), Çen-Zong-Çen (1996), Mehmet Ölmez (1996, 2012), Rahile Davut (1998, Çev. A. İneyet), Gülsün Aktepe (1999), Erkin Ekrem (2002, 2007), Zeki Kaymaz (2005) ve Mei Guo (2009, 2017) çalışmaları sayılabilir. Son yıllarda bu araştırmacılara Özlem Ayazlı (2015, 2016, 2017) da eklenmiş ve Türkiye'deki Sarı Uygurca araştırmalarına önemli katkılar yapmıştır.

Ayazlı'nın konuyla ilgili son çalışması 2017 yılı Aralık ayında Kesit Yayınları tarafından İstanbul'da yayınlanmış olan *Sarı Uygurcanın Grameri ve Eski Türkçe ile Karşılaştırmalı Söz Varlığı* başlıklı kitabıdır. 189 sayfalık eser, giriş bölümü dışında dört ana bölümden oluşmaktadır: *Ses Bilgisi*, *Şekil Bilgisi*, *Metinler* ve *Sarı Uygurca-Türkiye Türkçesi Sözlük*.

Eserin ön sözünden anlaşıldığı üzere bu çalışma 2009-2010 yıllarında proje yürütücülüğünü Prof. Dr. Zühal Ölmez'in üstlendiği 108K413 numaralı ve *Çin'deki Türk Dilleri* adlı Tübitak projesine yazılan 'Sarı Uygurlar ve Sarı Uygurca' maddesinin genişletilmiş ve kitap haline dönüştürülmüş biçimindedir (s. 9).

Dört alt başlıkta ele alınan 'Giriş' (s. 13-25) bölümünde genel olarak Sarı Uygurların tarihi, yaşadığı coğrafya, inançları, toplumsal hayatı, yabancı kaynaklardaki kayıtları ve günümüzdeki durumu ile Sarı Uygurcanın genel durumu hakkında bilgiler verilmiş, bölüm sonuna da Sarı Uygurcanın alfabesi eklenmiştir.

Birinci ana bölüm Sarı Uygurcanın ses özelliklerinin verildiği 'Ses Bilgisi' bölümüdür. Bu bölümde yazılı dili olmadığı için konuşma diline dayandığı belirtilen Sarı Uygurcanın Malov'a göre 23, Tenişev'e göre ise 33 ünsüze sahip olduğu görüşleri dile getirilmiş, ünlü ve ünsüz sesleri tanıtılmış, sonra da bu seslerde görülen ses olayları ayrı ayrı incelenmiştir. Yazılı dili olmadığı için kelimelerin ikili, üçlü varyantlarının da görülebildiği Sarı Uygurcanın sesleri şu şekilde gösterilebilir:

ünlüler	/a/, /e/, /ı/, /i/, /o/, /ö/, /u/, /ü/
ünsüzler	/b/, /c/, /ç/, /d/, /f/, /g/, /ğ/, /h/, /j/, /k/, /k/, /l/, /m/, /n/, /ŋ/, /p/, /r/, /s/, /ş/, /t/, /v/, /x/, /y/, /z/

İkinci ana bölüm Sarı Uygurcanın yapım ve çekim ekleri ile kelime türlerinin verildiği 'Şekil Bilgisi' bölümü olup *yapım ekleri*, *adlar*, *sıfatlar*, *sayılar*, *zamirler*, *zarflar*, *edatlar*, *ünlemler*, *bağlaçlar*, *eylemler*, *haber (bildirme) kipleri*, *tasarlama kipleri*, *birleşik eylemler*, *eylemsiler* başlıklarından oluşmaktadır.

'Yapım Ekleri' bölümünde, işlev ve örnek kelimeleri belirtilerek ele alınarak verilen ekler şu şekildedir:

Addan ad yapan ekler	{+ak}, {+cı/+çlı}, {+çAr}, {+çık/+cAk}, {+dIn/+tIn}, {+dınık}, {+ge}, {+gı/+ğı/+kıl/+go/+ğo}, {+kAr}, {+lığ/+dığ/+nığ/+tığ}, {+lık/+dık/+tık}, {+ncı/+nci}, {+tus/+tüs}
Addan eylem yapan ekler	{+a/-e-}, {+ar/+er-}, {+el-}, {+ğar-}, {+Gira-}, {+ı-}, {+ık-}, {+IA-/+dA-/+nA-}, {+lan-}, {+las-/+tas-}
Eylemden ad yapan ekler	{-cık}, {-dık}, {-ğ/-iğ}, {-ğak/-gek}, {-gAn}, {-ğı/-gı/-kıl/-ki}, {-ğış/-giş}, {-iğçi}, {-k/-ık}, {-ım}, {-in/-in/-un/-ün/-n}, {-kıcı/-ğıcı}, {-mA/-bA}, {-mAk}, {-mır}, {-s}
Eylemden eylem yapan ekler	{-ar-}, {-dir-/-dir-/-tır-/-tir-}, {-il-/-il-/-ul-/-ül-}, {-in-/-in-/-un-/-ün-}, {-ır-/-ir-/-ur-/-ür-}, {-ıs-/-is-/-us-/-üs-}, {-(ı)t-/(ü)t-}, {-ız-}, {-kıla-/-kele-/-gele-}, {-kır-/-kir-}, {-lı-/-tı-}, {-ma-/-me-/-pa-/-pe-}, {-ter-/-der-}

'Adlar' bölümünde *çokluk ekleri*, *iyelik ekleri*, *durum ekleri*, *adlarda bildirme* ve *ikilemeler* başlıkları bulunmaktadır.

'Sıfatlar' bölümünde *sıfatlarda derecelendirme*, *sıfatlarda pekiştirme*, *niteleme sıfatları*, *sayı sıfatları*, *işaret sıfatları*, *belirsizlik sıfatları*, *soru sıfatları*; bu bölümden hemen sonra gelen 'Sayılar' bölümünde ise *asal sayılar*, *sıra sayılar*, *üleştirme sayıları*, *kesir sayıları*, *topluluk sayıları* başlıkları bulunmaktadır. 'Zamirler' bölümünde *kişi zamirleri*, *dönüşlülük zamirleri*, *işaret zamirleri*, *soru zamirleri*, *belirsizlik zamirleri*, *aitlik zamirleri*; 'Zarflar' bölümünde ise *tarz zarfları*, *zaman*

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
E-Posta: turkbilimci@gmail.com

zarfları, miktar zarfları, soru zarfları ve yer-yön zarfları başlıkları bulunmaktadır. 'Edatlar', 'Ünlemler' ve 'Bağlaçlar' bölümleri alt başlıklara ayrılmamıştır.

Bir paragraflık bilgi verilen 'Eylemler' bölümünden sonra geçilen 'Haber (Bildirme) Kipleri' bölümünde *şimdiki, geçmiş ve gelecek* zaman kiplerine değinilmiştir. Sarı Uygurcada her üç zamanın da dörder biçimi bulunmaktadır. Bir sonraki 'Tasarlama Kipleri' bölümünde ise *emir* ve *şart* kiplerine yer verilmiştir.

Sarı Uygurcada kişi eklerinin kullanılmadığını belirten yazar, fiilin kaçınıcı kişiye ait olduğunun fiil öncesinde yer alan *men, sen, gol, mis(ter), siler, golar* kişi zamirlerinden anlaşılabilceğini vurgu yapmaktadır. Sarı Uygurcadaki haber kipleri şunlardır:

Kip	Ekler	Örnek Kelime
Şimdiki Zaman	I. Fiil + {-GAK} + {-Dir / -er}	<i>yumsa-gak-tro</i> 'kullanıyor', <i>kezgeker</i> 'giyiyor'
	II. Fiil + zf.eki + {-Dir / -Dro}	<i>sen manudro</i> 'gidiyorsun', <i>men manju yoktır</i> 'gitmiyorum'
	III. Fiil + {-p} zf.eki + <i>par-</i> 'gitmek' fiil	<i>men manjip par</i> 'gidiyorum'
	IV. Fiil + {-OGAn} + {-Dir / -Dro}	<i>men kelöğantır</i> 'geliyorum'
Geçmiş Zaman	I. Fiil + {-DI / -De}	<i>men karate</i> 'baktım'
	II. Fiil + {-p} zf.eki + {-Dro}	<i>men tutup tro</i> 'tutmuşum'
	III. Fiil + {-GAN, -xAn} + {-Dir / -Dro / -er / -Ir}	<i>men onşeğantro</i> 'okumuşum', <i>men alğan</i> 'almışım'
	IV. Fiil + {o'te}	<i>men kelo'te</i> 'gelmişim'
Gelecek Zaman	I. Fiil + {-Giş / -Geş} + {-Dir / -Dro / -er(e) / -ir(e)}	<i>men manğış</i> 'gideceğim', <i>men tutkıştro</i> 'tutacağım', <i>men körğişere</i> 'göreceğim'
	II. Fiil + {-Gı / -Go / -Gu}	<i>men manğo</i> 'gideceğim'
	III. Fiil + {-Ar / -Ir / -r}	<i>men tızar</i> 'yazacağım'
	IV. Fiil + {-Gır}	<i>men tapkır</i> 'bulacağım'

Eserdeki bir diğer bölüm 'Birleşik Eylemler' başlığını taşımakta olup, burada *ad+eylem* yapısındaki birleşik fiiller, *deyimleşmiş eylemler* ve *betimleyici eylemler* konu edilmektedir. Ardından 'Eylemsiler' bölümü gelmektedir. Sarı Uygurcada kullanılan fiilimsi ekleri şu şekildedir:

İsim-fiiller	{-mA}
Sıfat-fiiller	{-Gİş}, {-Geş}, {-GAçI}, {-Gıçı}, {-Gak}, {-GAN}, {-Ar}, {-oğan / -uğan}, {-mas};
Zarf-fiiller	{-A, -O, -U, -(I)y}, {-(I)p}, {-GAş / -kış}, {-GANCe / -GInçe}, {-gente}, {-genden}, {-GIIA / -GAIA}, {-mën / -mîn}

Üçüncü ana bölümü 'Metinler' başlığı altında verilen türkü, anlatı ve bilmecelerden oluşturmaktadır. 129-153 sayfaları arasında sekiz türkü, yedi anlatı ve dört bilmecenin yer aldığı bu bölümde metinlerin Türkiye Türkçesine aktarmaları da metinlerden hemen sonra verilmektedir.

Dördüncü ana bölüm 'Sarı Uygurca-Türkiye Türkçesi Sözlük'e (s. 157-184) ayrılmıştır. 27 sayfada yaklaşık 1500 kelimenin bulunduğu bölümde kelimelerin kökeni, varsa alıntıldığı dil ya da Eski Türkçe biçimi belirtilerek verilmiştir. Alıntı olarak gösterilen kelimeler arasında Moğolca (*amıra-* 'sessizleşmek', *amırşı* 'sakin', *amtan* 'canlı, yaratık' vd.), Çince (*bo* 'paket; servet, varlık', *cı* 'dakika, an; saat', *cin* 'ağırlık ölçüsü' vd.), Arapça (*arakı* 'votka', *marcan* 'mercan'), Tibetçe (*arqam* 'sandık') ve Farsça (*çan* 'ruh, can', *kegte* 'kağıt') kelimeler bulunmaktadır.

Eserde dikkatimizi çeken noktalara birkaç örnekle temas etmek istiyoruz. Bunlardan ilki Ses Bilgisi ana bölümünde 'Ünlüler' başlığı altında verilen 'Gırtlaksıllaşma' kısmıdır. Yaklaşık bir buçuk sayfalık bu kısım sadece ünlülere ait bir durumu incelemeye, ünlülerin /h/ ünsüzü etkisinde kalarak gerçekleşen bir durumu ele aldığı için 'Ünlüler' başlığı altında değil de 'Ünsüzler' konusu bittikten sonra ayrı bir başlıkta ele alınabilirdi. Benzer bir özellik gösteren ve 'Ünsüzler' başlığı altında yer alan 'Hece Yutumu' maddesi de sadece ünsüzler yutulmadığı için 'Ünsüzler' konusundan sonraya taşınabilirdi.

'Addan Ad Yapan Ekler' başlığı altında verilen '+çAr' ekinin 'hayvan adlarına gelerek onları küçültmek için' kullanıldığına dikkat çekilmiştir. Verilen üç örnek şu şekildedir: *puka+çar* 'erkek buzağı (< *puka* 'boğa'), *tuki+çer* 'üç yaşında küçük dana' (< *tuki* 'üç yaşında dana'), *oşka+çar* 'yaşlı adam'. *tukiçer* kelimesi hariç, örneklerde küçültme işlevi sezilmemektedir. *tukiçer* kelimesindeki *+çer* eki olmadan da kelimenin 'üç yaşındaki dana' anlamına gelmesi bu işlevi şüpheli hale getirmektedir. İşlevle ilgili ya varsa daha çok örnek verilmeli ya da işlev farklı kelimelerle ifade edilmeliydi.

Bir diğer durum 'İkilemeler' alt başlığının 'Adlar' bölümünde bulunmasıdır. Bu tutumdan, fiillerle kurulmuş (ör. Ttü. *bata çıka, koşa koşa* vb.) ikilemelere Sarı Uygurcada rastlanmamakta olduğu anlaşılmaktadır. Halbuki aynı başlık altında verilen *sıkta- yiğla-*, *korq- yoat-* ikilemeleri fiillerle kurulmuştur. O halde ikilemeler başlığının bir benzerinin 'Eylemler' başlığı altında da bulunması ya da ikilemelerin 'Adlar' başlığı altından çıkarılarak başka bir yere konulması daha uygun olsa gerektir.

Türkçede çoğu zaman (kısaltılmış kullanımlar hariç) sıfat işlevli kullanılan sayıların sıfatlar bölümünün alt başlığı olan 'sayı sıfatları' kısmında değil de ayrı bir başlık altında değerlendirilmesi eserde dikkat çeken bir diğer noktadır. Ayrıca eserin hem iç bölümünde hem de içindekiler kısmında ikişer kez geçen 'asal sayılar' ve 'sıra sayılar' ifadelerinin yanlış kullanıldığını da belirtmek gerekir. Türkçede 'sıra sayılar' şeklinde bir tamlama olmadığı için doğrusunun 'sıra sayıları'

şeklinde; ilaveten ‘asal sayılar’ teriminin Türkçe Sözlük’te ‘kendisinden ve 1’den başka bölüne olmayan, 1’den büyük sayı: 2, 3, 5 vb.’ tanımının olması ve eserde kastedilenin de bu terim olmaması sebebiyle ‘asal sayılar’ şeklinde bir dahaki baskıda düzeltilmesi gerekmektedir.

Eserin sözlük bölümünde yer alan *Ar.* ve *Far.* kısaltmalarına, ‘Kısaltmalar’ (s. 11) bölümünde yer verilmemiştir. Ayrıca s. 22’de geçen ve Sanskritçeden alıntılanmış *ertine*, *erteni*, *yertine* (< Skr. *ratna*) ve *tarnı* (< Skr. *dhāraṇī*) kelimeleri de sözlük bölümünde kendine yer bulamamıştır. Eserin baştan sona bu gözle bir kez daha taranması hem sözlük kısmını zenginleştirecek hem de ‘Kısaltmalar’ bölümünün daha sağlıklı oluşturulmasını sağlayacaktır.

Çalışmadaki dikkatimizi çeken noktalar bu örneklerle sınırlı değildir. Amacımız eserin iyileştirilmesine katkıda bulunmaktan başka bir şey olmadığı için birkaç örnekle iktifa edip eserin yeni baskısında bazı eksiklerin giderilmesi ve bazı düzeltmelerin yapılmasını temenni ederek Türkiye’deki Sarı Uygurca çalışmalarına katkıda bulunması bakımından Ayazlı’ya teşekkür ediyor ve bu alandaki çalışmalarının devamını beklediğimizi belirtmek istiyoruz.